

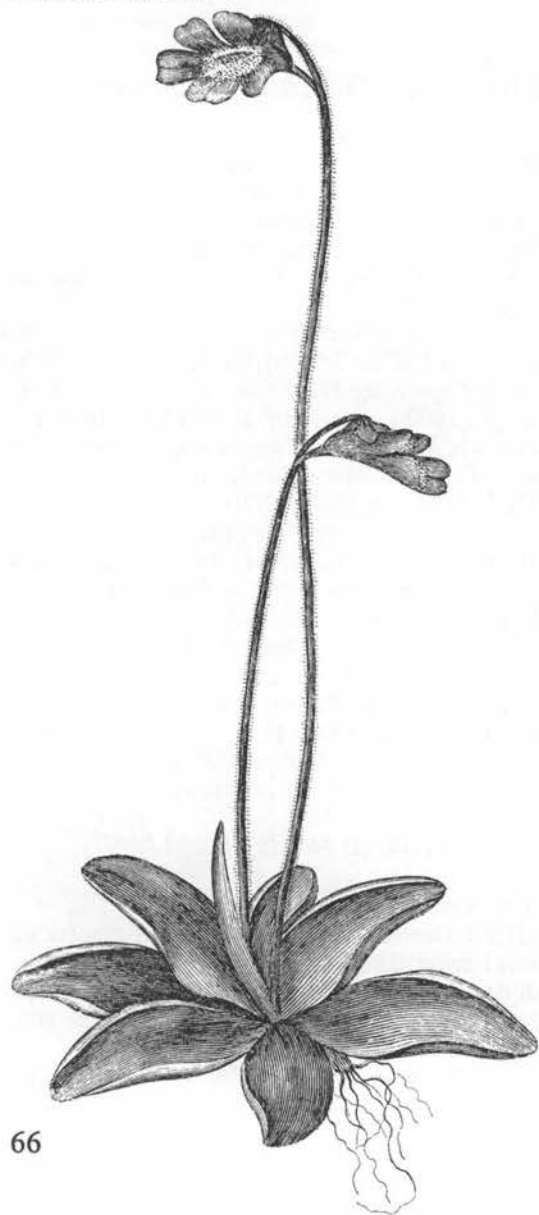
stoffer indgår i digitalis-præparater mod hjertelidelser, feber, beriberi m.m. (3).

Børn sætter blomsten på finger som fingerbøl og morer sig med at lukke bi inde i blosteret; dette afplukket med bæger klemmes sammen foroven og slås itu med et lille plaf mod den anden hånd eller panden.

Kan man sætte blomsten på fingeren uden at kronen går itu, får man nyt tøj i årets løb (Jylland; 4).

LITTERATUR: (1) 81 1647,84; 697 1648,220; (2) 398 1806,587; (3) 304 332f; 599b 1,265; (4) 488g 3, 145.

Almindelig vibefedt.
Flora Danica, 1764.

Vibefedt, *Pinguicula vulgaris*

Insektædende plante med ovale, lysegrønne, rodstillede blade, på hver af de 6–20 cm høje stilke er blå til violet, nikkende, tolæbet blomst med spore. Bladenes udsondrede slim fastholder myg o.a. smådyr. »Tørvemosernes vampyrer« (1) er temmelig alm. på våde enge og navnlig i hedemoser.

Vibefedt 1648ff fordi »den både er fed, når man føler på den, og fordi den vokser på steder, hvor viberne gerne lader sig finde« (1648; 2), desuden kan nektarsporen minde om fuglens nakketop. *Hårvækst* 1648–1837, bladslimen blev anvendt som hårpomade, se nedenfor. *Gåsefedturt* Falster o. 1850, *iglegræs*, *igler* Jylland slutningen 1800t ff – man mente, at får fik »igler (leverikter) af at æde planten, sml. benbræk bd. 1 og soldug bd. 2 (3).

Færøerne: *undirløggugras* o. 1780ff, bladenes sekret får mælk til at koagulere og blev derfor anvendt som primitiv løbe ved fremstilling af tykmælk og ost – »men man driver det vel for vidt, når det påstås, at mælken løber [sammen], når kun bøtten sættes over den på marken« (o. 1780; 4). 1800 blev planten vistnok ikke længere anvendt som løbe (5). – Grønland: *tikiusamarkat*, *tigisæt* (6).

LITTERATUR: (1) 462 121; (2) 697 320; (3) 689 2,252f; 228e 2,7; 328e 120,148; 161 1906/23:1174; (4) 873 156; 751 186; (5) 518 1800,176; (6) 521 71, 260.

ANVENDELSE

Et udtræk af vibefedt indgår i middel mod lungesvindot (tuberkulose), dekott drukket med vin er slim- og urindrivende (1688; 1). Urten anføres i farmakopeen 1772, 45; den lægges knust på sår og kvæstede sener (1794; 2), blandet med linolie er planten et sårhelende husråd (1806, 1856; 3), bladene tjener som omslag på sår, deres saft læger sprækker i huden, de kogte og knuste rødder kan bindes over tarm- og bugløb (diarré) især hos børn, samt lændesmerter, kalvekødsuppe kogt med bladene spises mod forstoppelse (1837; 4). Man gnider børns ringorm med bladene (Falster o. 1850; 5).

»Her i vore lande bliver denne urt ofte brugt af bønderpigerne til at gøre håret gult og smukt med, thi de tager den op og smører håret dermed, at det derved kan få en skøn gul farve og ikke blive pjusket« (1648; 6). Bladsaften (sekretet) gnedet i håret giver »især lyst hår en smuk

Vibefedt skulle give håret glans og farve. Maleri af Alfred Broge, 1916.

glans og bevarer hårbuklerne, så de ikke falder ned« (1837; 4). Vibefedt gnides i håret for at det ikke skal blive pjusket (Bornholm; 7).

Uldtøj bejset med alun farves af vibefedt gult (1806–37; 8).

LITTERATUR: (1) 89 29f,74; (2) 194 4,26; (3) 398 1806,21 og 1821,28; 32 1856,31, sml. 227 71,1961, 20; (4) 718 1837,100f; (5) 308b 89; (6) 697 320; (7) 449 1942,19f; (8) 398 1806,21 og 1821,28; 718 1837, 100f.

»LEGENDE«

Belletristisk »legende« af Jørgen Hansen Rosling om plantenavnets oprindelse: vibeprinseesse Sølvvertop finder ingen bejler god nok, hun bliver tilsidst tyk og grim og får øgenavnet Vibefedt. Prins Kærhøg griber hende, – hvor hjerteblodet drypper til jorden spirer siden små vækster frem, det er de børn, hun var for fin og mækelig til selv at udruge. De fanger insekter og røber derved deres dyriske natur. Om foråret skynder viberne sig at jage ungerne fra reden med skrig og vingebask, for at de ikke skal gro fast i jorden som prinsesse Vibefedts børn.

LITTERATUR: 448 97–103.

Viber. Træsnit af Johs. Larsen.

Vejbred, *Plantago*

Vejbred o. 1300ff (wætbrethæ etc.), angelsaks. wegbræde, wegbråde – den oprindelige betydning var vel 'bredbladet plante ved veje'; navnet bruges i talrige former og omtydninger: vejbær, vibrød, vejrbølle osv. (1).

LANCETBLADET VEJBRED, *Plantago lanceolata*, har

grundstillede blade, og de meget små blegrune blomster med langstilkede hvidgule støvknapper er samlet i korte æg- eller valseformede aks. Meget almindelig ved og på veje, marker, plæner, enge. Planten var forhen så udbredt i hvidkløvermarker, at man som renhedsprøve stak en spytvædet finger i udsæden og talte de vedhæftede vejbredfrø (Drejø o. 1900; 2).

GLAT VEJBRED, *Plantago major*; ved grunden en roset af bredt ægformede blade, de gulbrune blomster i 10–30 cm lange, smalle aks (»kæmper«) med brunviolette støvknapper. Meget alm. på samme lokaliteter som førstnævnte art.

Fællesnavne: *kæmpe* o. 1450ff skyldes den s. 76 omtalte børneleg ligesom *stridsmand* og *taterhug* 1806–1923; Jylland, Fyn, *munke* 1788ff; Fyn, Bornholm, se blåmunke s. 219, *krigsmand* ØJylland o. 1880. – *Fåretunge* 1561–1821 til glat vejbred, 1786ff til lancetbladet vejbred, efter bladformen; *rottehale*, *-rumpe*, *rottehaleplante* Fyn, Langeland, Sjælland, *skorstensfejer* Sønderjylland.

Lancetbladet Vejbred: *strugurt* o. 1450 måske til (at få) stryg = prygl; *spids vejbred* begyndelsen 1500-t–1856, *tudsehoved* 1688, blomsterakset tilsidst mørkt; *ribbeurt* 1764–1829 efter bladets fremtrædende, seje nerver, det gælder måske også *harpe* Lolland o. 1870. *Hundetunge* o. 1870ff efter bladformen, et ret udbredt navn, især på øerne. *Sult* Lolland og Falster o. 1870ff, ØMøn, *sulting* Falster slutningen 1800-t og *sulturt* VMøn måske til *sule* = stolpe, idet blomsterakset på langt nøgent skaft er sammenlignet med stok eller knippel, jf. børnelegen s. 76, eller blev bladene spist i mangeltider? – *Musit* Ringkøbing o. 1870 med uvis betydning, *snogepande*, SVJylland måske fordi akset før udspringet er ligesom skællet (jf. rottehale ovenfor), mens det afblomstrede er »hullet«: *nåleøje* Mors (1931); *kejser* Ølgod skyldes den »knejsende« vækst, *dikkagræs* Bornholm, børn har måske med akset dikket (kildet) hinanden på ryggen.

Færøerne: *langskøra* o. 1780ff, *hundstunga*, *jóansøkugras* 'St. Hans(dag)urt', se s. 77.

Glat Vejbred: *stor vejbred* o. 1450ff, *bred* eller *trind vejbred* begyndelsen 1500-t–1783. *Hundrede sener* o. 1700, hvert blad har 7–9 nerver; *læggeblad* Jylland o. 1800–70; Fakse; Bornholm o. 1870, *byldeblad* Salling o. 1880; *den hvide mands fodspor* 1878ff efter amerikansk navn, planten bredte sig, hvor europæiske nybyggere trængte frem; *fuglefrø* o. 1870ff, *fuglekæmper* Sjælland o. 1870ff, *kanariefuglefrø* Lolland. *Femåreblad* (fifåderblat) Nybøl Sønderjylland, *bladrod* NFyn *kærestebblade* Oppe Sundby og